

E. KREPP

TEKSTIILTÖÖSTUS EESTIS

TALLINN 1937

ARH

ahkera tutvumise
raamat Prof. Edg. Kall
21. III 38.a.
autor

E. KREPP

TEKSTIILTÖÖSTUS EESTIS

TALLINN 1937

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

126907

Aratrükk Uleriikliku Tekstiiltöösturite Ühingu Aastaraamat I.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühiseuse trükikoda Pikk 2. 1937.

TEKSTIILTÖÖSTUS EESTIS.

Tekstiiltööstus Eesti territooriumil enne iseseisvust.

Veneaegse päranduse osatähtsus meie praeguses tekstiiltööstuses on võrdlemisi suur, mistõttu nii mõndki meie tekstiiltööstuse tänapäeva probleemi aitab selgitada meie enne-iseseisvusaegse tekstiiltööstuse olukorra vaatlemine.

Enne iseseisvust Eesti praeguse territooriumi tööstuslik arenemine oli otseselt sõltuv Vene üldisest tööstus- ja kaubanduspoliitikast. Seetõttu meie praegusel territooriumil enne-iseseisvusaegse tööstuse tekkimist ja kujunemist saab vaadelda ainult Vene üldise majandusliku arengu taustal.

Vene majanduslikud olud on alati olnud sõltuvad kahest tegurist: poliitilisest ja põllumajanduslikest oludest. Möödunud sajandi 60-date aastateni kehtis Venes teoorjus ja feodaalne põllumajanduslik süsteem. Poliitiliselt, sisepoliitiliste raskuste kõrval, on Vene välispoliitiliselt korduvalt olnud kistud sõdade keerisesse. Ja sõjad ning nendest olenevad majanduslikud raskused on üldiselt häirinud Vene majanduspoliitikat.

Alates 15. sajandist on kutsutud Venesse järjekindlalt välismaa meistreid ja asjatundjaid tööstust ja käsitööd rajama. Ometi jäi see kõik laialdase tulemusteta kuni 19. sajandi alguseni. Pöördepunkti Vene tööstuslikus arengus tähistas 1822. aastal kehtimapanek uus tollitariif. Selle kehtimapanek tähendas kaitsetolli süsteemi maksvusele pääsu Venes. Juba varemgi kehtis osa tööstuskaupade, nende hulgas ka tekstiilkaupade, suhtes siseseveokeeld. Uue tollitariifiga pandi kõrge tolli alla luksusartiklid ja manufaktuurkaubad, missuguseid oli võimalik ise toota. Nende kaitsetollide tagajärjeks oli suure arvu ettevõtete ellukutsumine ja olemasolevate ettevõtete tegevuse laiendamine. Eesti alal tekkisid sel ajajärgul kalevivabrikud. Narva Kalevi Manufaktuur rajati 1820. aastal, kuid tegelikult oli see ettevõtte juba varem asutatud, tegutsedes mujal. 1820. aastal kolis kalevivabrik aga üle oma praegusele asukohale. Hiiumäe-Kärdla kalevivabrik asutati 1828. aastal, Sindi kalevivabrik toodi 1832. aastal üle praegusele asukohale, kuna vabrik ise oli 1830. a. asutatud Poolas J. C. Wöhrmanni poolt. Schrammi vabrik Tartus asutati 1837. aastal. Meie kalevitööstuse tekkimisega käis käsikäes l a m b a -

kasvatuse arendamine. Möödunud sajandi esimese veerandi lõpul ja teise algul meil tehti laialdaselt katsed meriino-lammaste kasvatamisega, missugused katsed aga ei annud soovitud tulemusi.

Murrangu Vene ellu tõi Krimmi sõda (1853—1856. a.) ühes talle järgnenud reformidega: ülevenemaalise talupoegade vabastamise, tööstust soodustavate määruste andmise ja uute tollitariifide kehtimapanekuga. Tähtsaim neist oli teoorjuse kaotamine, mis võimaldas laialdaselt tööstuse arengut. Senini oli tööstuse arengut takistanud esijoones vajalise vaba tööjõu puudus. Muidugi oli suur puudus ka väljaõppinud tehnilistest jõududest, kapitalist, odavast krediidist ja headest liiklusvahendeist.

Kaitsetollipoliitika soodustas tõhusalt Vene tööstuse arengut. Nagu nägime, kalevi- ja villakraasimise-ketramisetööstus tekkis Venes ja ka meie alal pärast kaitsetollide kehtimapanekut möödunud sajandi teise veerandi algul. Puuvillatööstus hui hilisem tekstiiltööstuse haru hakkas arenema Venes möödunud sajandi keskel. Esimene puuvilla manufaktuur asutati Venes küll juba 1798. aastal, 1804. aastal seati selles üles esimene aurumasin, kuid puuvillatööstuse arenemine Venes toimus tegelikult möödunud sajandi teisel poolel. Rööbiti puuvillatööstuse arendamisega laienes möödunud sajandi viimisel veerandil ka puuvillakasvatus. Ning käesoleva sajandi algul kattis Vene juba 40% üldisest puuvilla-tarbingust oma puuvillaga.

Vene puuvillatööstuse rajamisega üheaegselt möödunud sajandi teise poole algul tekkis ka meil puuvillatööstus. Kreenholmi manufaktuur kui esimene puuvillatööstuse ettevõtte meie alal asutati 1857. aastal. Teine ettevõtte, Balti puuvillavabrik, asutati 1899. aastal ja tema asutamine langeb kokku Vene puuvillatööstuse üldise tõusu ajastuga. Teatavasti eriti hoogus oli puuvillatööstuse areng Venes möödunud sajandi viimasel kümnel, alates 90-daist aastaist. Möödunud sajandi lõpul alanud kiire puuvillatööstuse kasvamine on seletatav tollipoliitikaga. Pärast Krimmi sõda 1857. aastal kehtimapanud tolliseadusega ja hiljemini 1867. a. tehtud muudatustega oli tunduvalt alandatud 1822. a. kõrgeid tollimäärasid. 1891. a. tollitariifiga tõsteti uuesti vahepeal alandatud tollimäärasid.

Möödunud sajandi viimase kümne algusest kuni sajandi lõpuni elas Vene üldiselt suure majandusliku tõusu tähe all. Kaitsetollipoliitika soodustusel tööstustegevus laienes, eriti hoogsalt kasvas puuvillatööstus. Möödunud sajandi lõpul Venes olnud majanduslikule tõusule järgnes käesoleva sajandi algul konjunktuuri langus, mis oli tingitud peamiselt sise- ja välispoliitilistest oludest. Konjunktuuri langusele järgnenud uus majanduslik tõus algas Venes mõningad aastad enne maailmasõda.

Missugune oli tekstiiltööstuse ja tekstiilsaaduste turu olukord Venes enne maailmasõda?

Enne maailmasõda Vene tööstus tootis valitsevalt tollidega kaitsitud siseturu jaoks, mis oma 130 milj. elanikuga pakkus tööstussaadustele laialdasi turustamise võimalusi. Tööstussaaduste, seal hulgas ka tekstiilsaaduste, eksport oli väike. Enne-maailmasõjaaegselt Vene väljaveost moodustasid valmis tööstuskaubad ainult 2—3% või ca 25—30 milj. rbl.

1908. a., missugusest aastast on täielisimad andmed tööstuse kohta kasutada, oli Vene impeeriumis üldse 19.833 tööstusettevõtet 2.168,9 tuh. töölisega ja 4.581,5 milj. rbl. aastatoodanguga. Tekstiiltööstuses oli samal ajal 2.958 ettevõtet 823,4 tuh. töölisega ja 1.384,6 milj. rbl. aastatoodanguga. Üksikute rühmade järgi oli puuvilla-tööstuses 986 ettevõtet 512,9 tuh. töölisega ja 958,5 milj. rbl. aastatoodanguga, villatööstuses oli 1.037 ettevõtet 149,8 tuh. töölisega ja 241,8 milj. rbl. aastatoodanguga. Siiditööstuses oli 276 ettevõtet 33,8 tuh. töölisega ja 37,5 milj. rbl. toodanguga. Lina- ja džuuditööstuses oli 275 ettevõtet 90,5 tuh. tööilsega ja 94,3 milj. rbl. toodanguga. Silmkoos-, posament- ja mitmesuguste tekstiiltoodete tööstuses oli 384 ettevõtet 36,3 tuh. töölisega ja 52,5 milj. rbl. aastatoodanguga.

Tekstiilsaaduste väliskaubandus võrreldes toodanguga ei olnud Venes suhteliselt suur. 1907. a. andmeil tekstiilsaaduste sissevedu oli 356,5 milj. rbl. Sellest moodustasid tekstiiltoormaterjalid 149,7 milj. rbl., millest puuvill oli 91,4 milj. rbl., kuna umbes 40% puuvilla-tarbingust rahuldab Vene oma puuvillaga. Lõngade, peamiselt puuvillase ja villase lõnga, sissevedu oli 28,5 milj. rbl. Muude tekstiilkaupade, eeskätt puuvillaste ja villaste kangaste ning silmkooskaupade, sissevedu moodustas 178,3 milj. rbl. Tekstiilkaupade väljavedu oli samal ajal ainult 26,5 milj. rbl. Sellest summast moodustasid puuvillased kangad 21,5 milj. rbl. Vene puuvillaste kangaste välisturgudeks olid Pärsia, Hiina, Afganistan j. m. t. riigid. Puuvillasaaduste ekspordi elustamiseks kehtis eksport-preemiate süsteem, mis seisus eksporditud puuvillastelt kangastelt puuvillatolli tagasimaksmises. Preemiat makseti ühelt puudalt puuvillastelt kangastelt 4—6 rbl.

Missugune osatähtsus oli praegusel Eesti territooriumil asuval tekstiiltööstusel kogu Vene tekstiiltööstuse suhtes? Tolleaegsed statistilised kokkuvõtted ei lase täpselt praegust Eesti territooriumi haarata, mispärast tuleb piirduda vaid ligikaudsete andmetega.

Tekstiiltööstuse-ettevõtteid oli Eestimaal 1908. aastal 12. Neist 2 puuvillavabrikut 10.291 töölisega ja 30,2 milj. rbl. aastatoodanguga. Villatööstuse ettevõtteid tegutses 8, kokku 603 töölisega ja 778

tuh. rbl. aastatoodanguga. Linatööstuse ettevõtteid tegutses Eestimaaal üks 47 töölisega ja 110 tuh. rbl. toodanguga. Mitmesuguste tekstiiltoodete tööstuse rühma kuuluvaist ettevõttest tegutses üks ettevõte 9 töölisega ja 12 tuh. kr. aastatoodanguga. Kui esitatud andmeile arvestada juure Narva Kalevi Manufaktuur ja Narva Linaketruse Manufaktuurid, missugused kuulusid tol ajal administratiivselt Peterburi kubermangu, saame ligikaudselt kokku võttes 1908. a. kohta Eestimaaal 14 tekstiiltööstuse ettevõtet ca 14.100 töölisega ja ca 35,3 milj. rbl. aastatoodanguga.

Liivimaa kubermangus oli samal ajal 3 puuvillatööstuse ettevõtet 2.803 töölisega ja 6,9 milj. rbl. aastatoodanguga. Villatööstuse ettevõtteid oli Liivimaal 22, töölisi neis oli 2.676 ja aastatoodang 6,9 milj. rbl. Siiditööstuse alal tegutses üks ettevõte 13 töölisega ja 40 tuh. rbl. aastatoodanguga. Lina- ja džuuditööstuse alal tegutses Liivimaal 9 ettevõtet 2.680 töölisega ja 3,7 milj. rbl. Mitmesuguste tekstiiltoodete tööstuse alal tegutses 17 ettevõtet 1.896 töölisega ja 3,8 milj. rbl. toodanguga. Enamik ettevõtteid asus praegusel Läti territooriumil, esijoones Riias. Ainult ligikaudselt on võimalik arvestada tekstiiltööstuse ettevõtete arvu Liivimaa praeguses Eesti osas. Puuvillatööstuse alal ei tegutsenud Liivimaal ühtki ettevõtet. Villatööstuse alal oli ettevõtete arv arvatavasti ca 10 ettevõtet ca 1100 töölisega ca 2,7 milj. rbl. toodanguga. Linatööstuse alal tegutses ca 3 ettevõtet ca 100 töölisega ca 200 tuh. rbl. toodanguga. Pealeselle tegutses veel mitmesugusel tekstiilal ca 3 ettevõtet ca 30 töölisega ca 60 tuh. rbl. toodanguga.

Kokku võttes saaksime 1908. a. paigu ligikaudu hinnangu meie praegusel territooriumil olnud tekstiiltööstuse ettevõtete kohta. Meie enne-maailmasõjaaegsel territooriumil tegutses 2 puuvillavabrikut 10.291 töölisega ja 30,2 milj. rbl. aastatoodanguga. Villatööstuse, s. o. kalevitööstuse ja villakraasimise ja -ketramisetööstuse, alal tegutses meil ca 19 ettevõtet 2.800 töölisega ja 5,8 milj. rbl. Siiditööstus puudus. Lina- ja džuuditööstuse alal tegutses meil ca 5 ettevõtet ca 2.200 töölisega ja 2,1 milj. rbl. toodanguga. Silmkoe-posament ja mitmesuguste tekstiiltoodete tööstuse alal tegutses arvatavasti ca 4 ettevõtet 39 töölisega ja 72 tuh. rbl. aastatoodanguga. Üldse tegutses praegusel Eesti territooriumil 1908. aasta paigu tekstiiltööstuse alal ca 30 ettevõtet ca 15.330 töölisega ja ca 38,2 milj. rbl. aastatoodanguga. Peale tekstiiltööstuse oli muidugi palju levinud tekstiilkäsitöö, kuid selle ulatuse kohta puuduvad arvulised andmed.

Tööliste arvu alusel moodustas meie territooriumil olev tekstiiltööstus kogu Vene tekstiiltööstusest 1,9%. Toodangu alusel oli meie territooriumil oleva tekstiiltööstuse osatähtsus kogu Vene tekstiiltööstusest 2,7%. Need andmed näitavad, et Eesti territooriumil oleva tekstiiltööstuse osatähtsus Vene tekstiilsaaduste turul ei olnud kuigi suur. Kuid neist andmeist võib välja lugeda ka seda, et Eesti tekstiiltööstus tootis kallimat ja kvaliteetsemat kaupa. Seda tõendab see, et Eesti tekstiiltööstuse osatähtsus kogu Vene imperiumi tekstiiltööstuse toodangust on 0,8% suurem kui osatähtsus tööliste järgi.

Üksikute meie ala tekstiiltööstusharude osatähtsus kogu Vene tekstiiltööstusest vastavalt oli: puuvillatööstuses tööliste arv moodustas 2% ja toodang 3,1% kogu Vene puuvillatööstuse toodangust. Villatööstuses tööliste arv moodustas 1,9% ja toodang 2,4%; lina- ja džüuditööstuses tööliste arv moodustas 3,0% ja toodang 2,2% Vene vastavate tööstusharude arvudest. Siiditööstust meie territooriumil ei olnud ja mitmesuguste tekstiiltoodete tööstuse osatähtsus Vene üldandmetega võrreldes oli tähtsusetu. Puuvillatööstuses toodangu osatähtsus ületab tööliste osatähtsuse 1,1% ja villatööstuses 0,5%-ga. Need andmed tõendavad, nagu eelpool juba tähendatud, meie territooriumil olevas puuvilla- ja villatööstuses Vene üldisest keskmisest märksa kvaliteetsema kauba tootmist.

Vene tööstus- ja kaubanduspoliitika XVIII ja XIX sajandil ei taotlenud eriti Eesti territooriumi tööstuse ega kaubanduse väljaarendamist. Kuid oma asendi ja rahvastiku kõrgema kultuurilise taseme tõttu saavutas Eesti siiski üldisest Vene tööstuslikust arengust kõrgema taseme. Eesti praegusel territooriumil elav rahvastik moodustas enne sõda ca 0,7% kogu Vene rahvastikust. Samal ajal aga tekstiiltööstuse toodang oli 2,7% kogu Vene tekstiiltööstuse toodangust. Need andmed juba kaudselt näitavad, et meie tekstiiltööstuse toodang ületas kaugelt meie tolleaegse tekstiiltoodete siseturu tarbingu.

Meie puuvilla-, kalevi- (resp. villa-), lina- ja džüuditööstus mahutas suurema osa oma toodangust Vene turule. Teistesse lääne- ja lõunariikidesse ja Aasia maadesse meie tekstiiltööstusel ekspordi ei olnud. Ainult väga väikesed kogused kalevit ja džüudkotte eksporditi enne maailmasõda Bulgaariasse ja kalevit osaliselt ka Pärsiasse. Suhteliselt meie tekstiiltööstuse toodangule oli ekspord väga väikese osatähtsusega ning peamiseks turuks meie tekstiilkaupadele oli ikkagi Vene turg, esijoones Peterburi, Moskva rajoonid ja Poola turg eeskätt puuvilla-sele lõngale.

Vene turg oli tööstussaaduste turustamiseks avar. Oma ca 130 milj. elanikuga ja kõrge tollikaitsega oli ta varutud esijoones Vene tööstusele. Teiste

kõrgelt industrialiseeritud maade tööstustoodet ei pääsnud tollikaitse tõttu Vene turule konkureerima. Kuid Vene siseturu dimensioonide tõttu ei kujunenud Vene tööstusel omavahel ka teravat ratsionaliseerimisele ergutavat võistlust eriti seepärast, et siseturg polnud stabiliseerunud ja tööstusel olid avarad võimalused tegevuse arendamiseks siseturu ostujõu suurenemise arvel, tundmata muret kaupade turustamise raskuste pärast.

Vene turu iseloomustamisel tuleb alla kriipsutada, et see oli massikaupade turg, ja turu iseloomule vastavalt oli ka Vene tööstus rajatud massikaupade tootmisele. Ka meie tekstiiltööstus oli rakendatud massikaupade valmistamisele. Meie puuvillatööstus tootis ainult paarkümmend kaubaartiklit, umbes niisama suur oli artiklite arv lina- ja džuditööstuses. Meie kalevitööstuses ei olnud sortide valik ka kuigi suur, hoolimata sellest, et kalevitööstus tootis rohkem kvaliteetartikleid.

Meie enne-iseiseisvusaegse tekstiiltööstuse olukorda kokku võttes tuleb esile tõsta järgmisi momente:

1) Meie tekstiiltööstus oli peaaegu 100% -liselt Veneturule orienteeritud.

2) Vene turg oli välisvõistluse vastu kaitstud kõrgete kaitsetollidega, mistõttu võistlus oli võimalik ainult Vene siseturu tööstuse vahel.

3) Vene turu iseloomust tingitult oli meie tekstiiltööstus rajatud massikaupade tootmisele, kusjuures meie tekstiiltoodete sortiment oli väike. Kvaliteedilt olid meie tekstiitooted Vene keskmisest tekstiilkaupade kvaliteedist paremad.

4) Massikaupade tootmine ja soodus turukonjunktuur võimaldas meie tekstiiltööstusel oma tegevust laiendada ilma riisikota turu kitsikuse pärast. Nii arenes näiteks Kreenholmi manufaktuur üheks suurimaks ettevõtteks omal ajal maailmas.

TEKSTIILTÖÖSTUS ISESEISVAS EESTIS.

Tekstiiltööstuse olukord Vabariigi algaastail.

Maailmasõja ja sellele järgnenud aastail oli tekstiiltööstuse tegevus kas täiesti või osaliselt katkestatud. Üldiselt algas toodangu langus 1915. aastal. Sõja tõttu häiritud transpordiolud ei võimaldanud korrapäraselt vabrikuid varustada toorainetega, mistõttu toodang pidi kahanema. Vastavalt toodangu kahanemisele ei vähenenud muidugi samavõrdselt tegevuses olevate värtate ja

telgede arv, mis on seletatav sellega, et esimesest revolutsioonist alates mindi üle 8-tunnilisele tööpäevale. Eriti rasketes tingimustes tuli meie tekstiiltööstusel töötada Saksa okupatsiooniajal ja maailmasõjale järgnevail aastail, millal mitmed tekstiilvabrikud toorainete puudusel olid sunnitud lõpetama tegevuse ja koguni siirduma teistele tööstusaladele, mil polnud midagi ühist tekstiiltööstusega. Pärast rahu sõlmimist 1920. aasta algul SSSR-iga avanes tekstiiltööstusel võimalus tegutsemiseks.

Vene ajast pärandatud tekstiiltööstus seisis täiesti uue olukorra ees. Alates 1917. a. oli vabrikute organisatsioon ja rahandus muutunud katastroofiliseks. Toormaterjali tagavarad olid ära kulutatud ja uute tagavarade muretsemine tegi raskusi. Valmiskaupade laod olid tühjad ja Venesse jäänud kaupade eest raha jäänud saamata. Kuid kõige valusamini puudutas meie territooriumil enne iseseisvust olnud tekstiiltööstust, esijoones puuvilla- ja villatööstust, muidugi ka lina- ja džuuditööstust, Vene turu äralangemine, kui tuletame meele seda, et meie enne-iseseisvusaegne tekstiiltööstus oli peaaegu 100%-liselt orienteeritud Vene turule. Osa toodangust muidugi turustati meie siseturul, kuid suurem osa toodangust läks Venesse. Kui meele tuletada ka seda, et enne-iseseisvusaegsed tekstiilvabrikud olid ettevõtte omal alal, siis selgub, et enne-iseseisvusaegsed tekstiilvabrikud seisisid raske probleemi ees. Selles olukorras ettevõtete ümberorganiseerimine sündis kahes suunas. Kõigepealt asuti uute välisurgude leidmisele, kuid teisest küljest tuli asuda ka siseturu varustamisele tema vajadusele vastavalt. Nüüd tuleb uuesti tähelepanu juhtida tekstiiltööstuse enne-iseseisvusaegsele olukorrale. Kõigepealt Vene turu iseloomust tingitult meie tekstiiltööstus oli rajatud massikaupade tootmisele, vastavalt Vene turu nõudeile. Senini tekstiiltoodete sortiment ei olnud kuigi suur ega mitmekesine. Nii sise- kui ka uued välisurud asetasid aga uued nõuded tekstiiltoodete valikule. Kui laial Vene siseturul oli tööjaotus vabrikute vahel välja kujunenud nii, et üksik vabrik võis piirduda ainult teatud sortide valmistamisega, siis iseseisvuse algul tuli mõnel Eesti siseturul oleval vabrikul paratamata mõelda siseturu mitmekesisele varustamisele ja need vabrikud pidid kõiki nõutavaid kaubasorte hakkama valmistama. See nõudis täielist töösüsteemi muutmist, massikaupade valmistamiselt tuli siirduda suure arvu sortide väikestes kogustes valmistamisele. Kuid mitte ainult siseturg, vaid ka uued välisurud dikteerisid oma poolt eri tingimusi eeskätt kauba omaduste ja mõõtude suhtes.

Välisurgude leidmine maailmasõjale järgnevail aastail, kus tekstiilkaupadest tunti suurt puudust, oli esialgu kerge. Kuid turgude leidmine läks raskemaks, kui teised riigid hakkasid ise sõja ajal halvatud tööstust elustama ja sõjaegne tekstiilsaaduste hindade tase langes vastavalt suurene-

vale pakkumisele. Kui meie tekstiiltööstus turustas enne maailmasõda oma tooteid Venes suuremate raskusteta ja oli kõigiti konkurentsivõimeline, kohati isegi teistele tööstusettevõtetele hinnapoliitikat ette kirjutas, siis uutel läänelaane turudel seisti hoopis teissuguste olukordade ees. Lääne turud, missugused olid elatusstandardi poolest palju kõrgemad Vene turust, vajasisid rohkem kvaliteetkaupu. Kuid meie tekstiiltööstus, mis ennast Vene turu jaoks oli sisse seadnud, valmistis peamiselt massikaupu. Peatselt jõuti arusaamisele, et tuleb siirduda üksikute välisturul nõutavate individuaal-artiklite valmistamisele massiartiklite asemel, missugusel alal konkureerimine oli väiksem.

Kogu enne-iseseisvuseaegse tekstiiltööstuse ümber orienteerumine ei saanud muidugi toimuda ühe-kahe aastaga, vaid see on sündinud pidevalt kogu iseseisvusaaja vältel kuni viimase ajani. Tuli rajada koguni uusi tekstiiltööstuse tegevusharusid. Nii asutati 1919. aastal puuvilla töötlemise vabrik pleegitamise, värvimise, trükkimise ja appretuur-osakondadega. Senini see puudus ja puuvillavabrikud lasksid kangaid töödelda osaliselt koguni välismaal. Ka tekstiilvabrikud ise rajasid ja täiendasid oma värvimise ja appreteerimise osakondi. Vanade enne-iseseisvusaegsete ettevõtete kõrvale tekkis aga rida uusi Eesti iseseisvuse ajal rajatud ettevõtteid, millede eesmärgiks oli mitmekülgne siseturu varustamine.

Tekstiiltööstuse olukorra kujunemine tööstuspoliitika taustal.

Edaspidiseis kokkuvõtteis on tekstiilalal tegutsevad ettevõtted rühmitunud järgmistesse tekstiiltööstuse rühmadesse: 1) Puuvilla ketruse ja kudumise tööstus või lühendatult puuvillatööstus. 2) Niiditööstus, mille alla on arvatud nii niiti valmistavad kui ka niiti poolivad ettevõtted. 3) Kalevitööstus. 4) Villa kraasimise ja ketruse tööstus. Kalevitööstuse rühma on arvatud vabrikud, kes villa kraasivad, ketravad ja siis lõngast riide kujuvad, kuna villa ketramise ja kraasimise ja ketruse tööstus valmistab kas kraasitud villa või lõnga. 5) Riide kudumise tööstus. Sellesse rühma on arvatud kõik ettevõtted, kes ükskõik mis materjalist lõngast lametelgedel riidet kujuvad. Riide kudumise tööstus ise lõnga ei valmista, vaid ostab seda. 6) Silmkoetööstuse rühma kuuluvad ettevõtted, kes valmistavad paelu, pitse, sukki või muid riietusesemeid silmkoetehnikas. Toormaterjaliks on silmkoetööstusel nagu riide kudumise tööstuselgi lõng mitmesugusest materjalist. 7) Lina, džuudi ja taku ketruse ja kudumise tööstus või lühendatult lina ketruse ja kudumise või isegi linatööstus. See tööstusharu valmistab linast, džuudist, kanepist või takust ennem lõnga ja koob siis sellest väga mitmesuguse kvaliteediga ja väga erinevaks otstarbeks riidet. 8) Toorlina tööstuse rühma kuuluvad ettevõtted, kes lina puhastavad. 9) Kõie- ja nõoritööstus, sellesse rühma on arvatud ka voolikutööstus. 10) Vär-

vimise- ja vanutusetööstus. Sellesse tööstusrühma kuulub riide appreteerimise, värvimise ja trükkimise tööstus. 11) Võrgutööstus, selles tööstusharus valmistatakse kalavõrke. 12) Vilditööstus. Kui üks ettevõtte tegutses mitmel siin loeteldud alal, siis arvati ta sellesse rühma, mis alal ta toodangu alusel kõige enam tegutses. Eriti raske on piiri tõmbamine riide kudumise ja silmkoetööstuse vahel, kuna palju ettevõtteid tegutsevad korruga mõlemal alal või on siirdunud ühelt alalt teisele. Üllaloeteldud tekstiiltööstuse harusid kokku nimetame üldiselt tekstiiltööstuseks.

Järgnev nimestik näitab 1936. aasta kohta üksikute tekstiilsuurtööstus-ettevõtete rühma kuuluvust, kusjuures ettevõtet, mis tegutsevad mitmes tekstiiltööstuse harus, on arvatud sellesse rühma, missugune tööstusharu toodangu väärtuse järgi oli suurima osatähtsusega.

I Puuvillatööstus.

1. Kreenholmi Puuvillasaaduste Manufaktuuri Osäühisus, Narvas; 2. A/s. Balti puuvilla ketramise ja kudumise vabrik, Tallinnas; 3. A/s. Vennad Tofer, Tallinnas; 4. A/s. Eestisiid, Tallinnas.

II Niiditööstus.

1. Osäühisus „Eesti Niidivabrik“, Tallinnas.

III Kalevitööstus.

1. Sindi Tekstiilvabrikute Ühisus, end. Vöhrmann ja Poeg, Sindi alevis. 2. Narva Kalevimanufaktuuri Osäühisus, end. parun A. L. Stieglizi kalevivabrik, Narvas; 3. Hiiu-Kärdla Kalevivabrik O/ü. K. ja E. Ungern-Sternberg, Kärdla alevis; 4. O/ü. Meltsi villa- ja riide värvimise tööstus, Tartus; 5. A. Kuusiku villatööstus, Tartus; 6. „Estonia“ villavabrik, T. Saar & J. Pöder, Tartus; 7. A/s. Reinhold Tofer, Tallinnas; 8. U/ü. Keila villa ketramise ja kudumise tööstus, Deutsch, Sacharov, Schönberg, Tallinnas.

IV Villa kraasimise ja ketramise tööstus.

1. A/s. Joh. Kahu ja Ko, Kuressaares; 2. Villatööstus Karl Vichmann, Pärnus.

V Riidekudumistööstus.

1. A/s. Trikoo-, pitsi- ja sukavabrik Oskar Kilgas (alates 1937. a. tuleb nim. lugeda puuvillatööstuse rühma), Tallinnas; 2. A/s. „Rauaniit“, paelavabrik, Tallinnas; 3. A/s. Vill, Narvas; 4. T/ü. „Narva Tekstiil“ E. Nirgi ja A. Roomet, Narvas; 5. Tallinna Siiditööstus Maria Jegorov, Tallinnas; 6. Siiditööstus „Tekstilaana“ S. Fallstein & Ko, Tallinnas; 7. C. Müller & Ko, Tallinnas; 8. Kudumistööstus „Itaalia“, om. Emanuel Rubanovitsch, Tallinnas; 9. „Estotrikoo“, Tallinnas; 10. Riidetööstus U/ü. „Kudur“, vennad Besprosvanny & Co, Tallinnas; 11. Tekstiiltööstus „Stabiil“, Tallinnas; 12. Fa „Samuel Katz“, Tallinnas; 13. Kudumistööstus Th. Büttner Tallinnas; 14. „Renom“ J. Aronovitsch, Tallinnas; 15. Tekstiiltööstus Boris Vinterfeldt, Tallinnas; 16. Riidekudumistööstus F. Ummer, Nõmmel; 17. Kaubandus-tööstus A/s. „Kreenbalt“, Sindi alevis; 18. Tekstiiltööstus R. Pavlovsky & Ko, Pärnus; 19. Otto Bester & Co trikoo- ja riidetööstus, Pärnus.

VI Silmkoetööstus.

1. Sukatööstus „Cotton“, aktsiaselts, Tallinnas; 2. A. Abram. Nööri-, paela- ja trikootööstus, Tallinnas; 3. Abram Scheeri paelavabrik, Tallinnas; 4. C. Parki paela-

vabrik, Tallinnas; 5. A/s. „Kindavabrik Simplex“, Tallinnas; 6. Suka-, pitsi- ja trikootööstuse osaiühing „H. Rõivas ja A. Poleschuk“, Tallinnas; 7. Pesu- ja kudumistööstus Anni Treier, Tallinnas; 8. Tööstus-kaub. Ühing Betty Besprosvanny & Poeg, Tallinnas; 9. Kaubandus & tööstus a/s. „Transiit“, Tallinnas; 10. Sukatööstus „Ilka“, S. Jakobson & Co, Tallinnas; 11. Dipl. ins. K. Griep & Ko, pitsi- ja paelavabrik, Tartus.

VII Lina ja taku ketruse-kudumise tööstus.

1. O/ü. Narva Linaketramise Manufaktuuri Ühisus end. parun A. L. Stieglitzi lina- vabrik, Narvas; 2. A/s. Linaprodukt, Mõisakülas; 3. Pärnu Linatööstuse A/s., Pärnus; 4. Esimene Pärnu lina- ja takuketramise vabrik, Verner Pusill, Pärnus; 5. A/s. „Viljandi Linavabrik“, Viljandis.

VIII Toorlina ümbertöötlemise tööstus.

1. Väandra Toorlinavabrik, Pärnumaal; 2. O/ü. Abja Linavabrik, Pärnumaal; 3. A/s. G. F. Leihberg, Viljandis; 4. A/s. G. F. Leihberg (osakond), Petseris.

IX Kõie- ja nõõritööstus.

1. A/s. Tallinna Kõievabrik John Carri pärijad, Tallinnas; 2. Tallinna Mehaaniline Kudumisevabrik Rank & Sofranov, Tallinnas.

X Värvimis- ja vanutamistööstus.

1. „Home“ E. Kartus & J. Tuuling, Tallinnas; 2. B. Schocher & Ko, Tallinnas; 3. Värvikoda „Union“, R. Rachmann & Co, Tallinnas; 4. G. Birk, riide värvimine ja keemiline puhastus, Tallinnas; 5. Pärnu Linatööstuse A/s. värvi- ja villatööstus, Pärnus; 6. Sindi Tekstiilvabrikute Ühisuse puuvilla viimistlemise osakond, Sindis.

XI Võrgutööstus.

1. Eugen Strandell, mehaaniline võrguvabrik, Tallinnas.

Tekstiiltööstus on meil suurimaks tööstusharuks ja moodustab töötajate arvu alusel kogu tööstusest ca 26—30%, kuna toodangu väärtuse järgi on tekstiiltööstuse osatähtsus kogu tööstusest pisut suuremgi.

Tekstiiltööstuse andmestik järgnevalt on liigitatud tekstiil- suur- ja kesktööstuseks. Suurtööstuse ettevõtteks on loetud kõik ettevõtted, kelle keskmine aastane töötajate arv oli üle 20 (inkl.). Kesktööstuse ettevõtteks on loetud ettevõtted 19 ja vähem töötajaga. Kesktööstuse hulka on arvatud ka 4 ja vähem töötajaga ettevõtted (väiketööstus).

Ettevõtete arv tekstiil-suurtööstuses.

1.	1936	1935	1932	1930	1928	1926	1924	1920
Ettevõtete arv	63	61	48	42	45	40	31	16

Nagu enne-iseseisvusaegsest tekstiiltööstuse ülevaatest teame, oli Eestis 1908. a. paigu ca 30 ettevõtet 15.330 töölisega, selle hulka on arvatud ka kesktööstuse ettevõtted. Nii ettevõtete kui ka töölise arv tõusis tunduvalt enne-

maailmasõjaaegseil aastail. Ettevõtete arvu kohta puuduvad andmed, kuid tööliste arvu tekstiiltööstuses 1913. aastal on hinnatud 19.000 peale.

Osa tekstiiltööstuse ettevõtteid, esijoonel kesktoöstuse ettevõtteid, muidugi likvideeriti sõja ajal. Esimesil iseseisvusaastail rajati nende asemele täiesti uutal aladel ettevõtteid. 1918.—1924. a. asutati tekstiiltööstuses 13 uut suurtööstuse ettevõtet. Uute asutatud ettevõtete hulgast oli 2 puuvillase riide kudumise vabrikut, üks niidivabrik, üks puuvillase riide töötlemise vabrik, 4 toorlina ümbertöötamise vabrikut, 1 lina kettruse ja kudumise vabrik, 2 villa kraasimise ja kettruse tööstusettevõtet ja 3 silmkoetööstuse ettevõtet.

1924. a. oli tekstiiltööstuse ettevõtete arv tõusnud 31-le. Tekstiiltööstuse ettevõtete rajamisele on tõhusalt kaasa aidanud muidugi tollipoliitika. Vabariigi algaastail oli tollipoliitika juhtmõtteks määrata toll 10—30% kauba hinnast. Kuid muutuva vääringu tõttu revideeriti mitmekordselt tollimäärasid ja muude kaupade kõrval tõsteti ka tekstiilkaupade tolle. 1924. a. algul pandi kehtima uus tollitariif.

Ettevõtete arv tekstiil-suurtööstuses.

2.	1936	1935	1932	1930	1928	1926
I Puuvilla ketramise ja kudumise tööstus	4	4	4	4	4	4
II Niiditööstus	1	1	1	1	1	1
III Kalevitööstus	8	8	7	6	6	4
IV Villa kraasimise ja kettruse tööstus	2	2	2	2	2	2
V Riide kudumise tööstus	19	18	11	7	6	4
VI Silmkoetööstus	11	11	6	5	5	3
VII Lina ja taku ketram. ja kudum. tööstus	5	5	5	5	5	5
VIII Toorlina tööstus.	4	3	3	4	8	9
IX Kõie- ja nõõritööstus	2	2	2	2	2	2
X Värvim. ja vanut. tööstus	6	6	6	5	5	5
XI Võrgutööstus	1	1	1	1	1	1
XII Vilditööstus	—	—	—	—	—	—
Kokku;	63	61	48	42	45	40

Kui vaadelda tekstiiltööstuse ettevõtete arvu üksikute tekstiiltööstuse harude järgi, siis torkab sellest andmestikust silma nähtus, et ettevõtete arv on muutunud ainult mõnes üksikus tekstiiltööstuse harus. Esitatud tabel (tab. 2) ei näita pidevalt iga aasta kohta tekstiiltööstuse ettevõtete arvu, vaid esitab ettevõtete arvu iseloomustavamatel aastatel. Selles tabelis ei avaldu ka üksikute rühmade sisemine liikumine, s. o. kesktoöstuse ettevõtte kujunemine suurtööstuseks, ega see, kui ühe likvideeritud ettevõtte asemele on asutatud teine uus ettevõte.

Tekstiil-suurtööstuses ettevõtete arv ei ole viimase 10 aasta jooksul muutnud puuvilla kettruse ja kudumise tööstuses ega niiditööstuses. Esimeses rühmas on olnud küll sisemised muu-

datused, ühe likvideeritud ettevõtte asemele on asutatud uus ettevõte. Puuvilla-tööstuse alal suudab olemasolev tööstus täieliselt katta siseturu tarvituse ja seepärast ei ole olnud vajadust uute ettevõtete asutamiseks. Ettevõtete arv ei ole muutunud villakraasimise ja ketruse tööstuses, kuid on muutunud kalevitööstuse rühmas. Kalevitööstusel on olnud algusest peale mõõdukas tollikaitse. Uued hilisemad ettevõtted on arenenud väikestest ettevõtetest. Eriti võib märkida kalevitööstuse laienemist alates 1932. aastast. Teatavasti meil 1931. aastal hakkas kehtima litsentsipoliitika ja litsentsipoliitika käskikäes tollikaitsega ongi kalevitööstuse alal põhjustanud uute ettevõtete asutamist. Iseseisvuse ajal kõige enam kasvanud tekstiiltööstuse harudeks on riide kudumise ja silmkoetööstus. Nii riide kudumise kui ka silmkoetööstus on uued tööstusharud ja täieliselt rajatud Eesti iseseisvuse ajal. Juba vabariigi algaastail oli silmkootud ja heegeldatud toodete, mille hulka kuulus trikooriie, sukad, sokid j. m., põim- ja posamentkaubad, pitside ja pitsist toodete, siidist, kunsti siidist ja poolsiidist kangaste toll võrdlemisi kõrge. 1924. aasta keskel said mainitud kaubad 50—100 ja enam %-lise tollikõrgenduse osaliseks. Prantsuse kaubalepinguga tehti enamsoodustuse alusel mõnedele artiklitele tollialandus, kuid üldiselt jäid 1924. aastased tollimäärad kehtima kuni uue tolli põhitariifi kehtimapanekuni 1931. a., millega tehti väike tollialandus. Riide kudumise ja silmkoetööstuse arengut soodustasid ka 1929. a. septembris kehtimapanud tollikõrgendused puuvillase riide ja kergete villaste kangaste suhtes. Kuid riide kudumise ja silmkoetööstuse laiendamist soodustas eriti 1931. aastal kehtimapanud litsentsipoliitika. Nii näeme, et riide kudumise tööstuses on ettevõtete arv suurenenud 1932. a. 4 võrra, 1935. a. 11 võrra ja 1936. a. 12 võrra, võrreldes 1930. aastaga. Silmkoetööstuses on ettevõtete arv suurenenud 1932. a. ühe võrra ja 1935. a. 6 võrra, võrreldes 1930. aastaga. 1936. a. ei ole silmkoetööstuses ettevõtete arv muutunud. Lina, džuuudi ja taku ketruse ja kudumise tööstuses on ettevõtete arv püsinud muutusetu. Kuid väga muutlik on ettevõtete arv olnud toorlina ümbertöötamise tööstuses. 1926. a. tegutses toorlina tööstuse alal 9 ettevõtet, 1928. a. 8 ettevõtet, 1930. a. 4 ettevõtet ja edasi juba 3 ettevõtet ning alles 1936. a. on ettevõtete arv uuesti tõusnud 4-ni. Toorlinatööstuse ettevõtete arvu languse põhjustas lina-kriis 1929.—1934. aastani. Linahindade languse tõttu maailmaturul lõpetas meil rida ettevõtteid tegevuse ja osa koguni pankrotiga. Kõie- ja nõõritööstuse alal on ettevõtete arv püsinud muutusetu. Värvimise ja vanutuse tööstuse alal suurenes 1932. a. ettevõtete arv ühe võrra, mis oli tingitud tekstiilkaupade tootlemise suurenemisest. Võrgutööstuse alal on töötanud kogu aeg üks ettevõte. Vilditööstuse alal ei ole tegutsenud ühtki suurtööstuse ettevõtet, kõik vilditööstuse ettevõtted on kuulunud kesktööstusse.

Tekstiil-kesktööstusest puudub pikemaajaline arvuline ülevaade. Ülevaadet on võimalik anda ainult 1936. a. kohta.

Ettevõtete arv tekstiil-suur-, kesk- ja väiketööstuses 1936. a.

3.	Suurtööstus	Kesk- ja väiketööstuses	Kokku
I Puuvilla ketruse ja kudumise tööstus . . .	4	—	4
II Niiditööstus	1	3	4
III Kalevitööstus	8	—	8
IV Villa kraasimise ja ketruse tööstus	2	114	116
V Riide kudumise tööstus	19	11	30
VI Silmkoetööstus	11	33	44
VII Lina ja taku ketruse ja kudumise tööstus .	5	1	6
VIII Toorlinatööstus	4	36	40
IX Kõie- ja nõõritööstus	2	6	8
X Värvimise ja vanutamise tööstus	6	86	92
XI Võrgutööstus	1	1	2
XII Vilditööstus	—	6	6
Kokku:	63	297	360

Tekstiil-kesktööstuses 1936. aastal oli kokku 297 ettevõtet samal ajal kui suurtööstuses oli 63 ettevõtet. Tekstiil-kesktööstuse alal on kõige enam ettevõtteid villa kraasimise ja ketruse tööstuse rühmas — 114 ettevõtet. Need ettevõtted asuvad enamasti maal ja toodavad peamiselt kodukootud riide- ja silmkoosesemete valmistajaile vajalist lõnga või kraasivad villa. Teine suurem villa kraasimise ja ketruse tööstusele lähedane ettevõtete rühm on värvimise ja vanutamise tööstus. See tööstusharu töötab peamiselt kodukootud riide ja lõngade värvimise ja riide vanutamise alal. 1936. a. oli värvimise ja vanutamise kesktööstusi üle riigi 86 ettevõtet. Kesktööstuse ettevõtete arv on silmapaistev veel toorlina tööstuse alal. 1936. a. tegutses sel alal 36 ettevõtet. Suurem osa neist ettevõttest on viimaseil aastail uuesti tegevusse asunud. Silmkoetööstuse alal oli 1936. a. 33 ettevõtet, kes tegutsesid trikoo, paelade, pitside ja mitmesuguste silmkoetehnikas riietusesemete valmistamise alal. Neist 14 ettevõtet on asutatud enne 1930. aastat, 13 ettevõtet on asutatud kolmel viimasel (1934.—1936.) aastal, ülejäänud ettevõtted on asutatud vahepealseil aastail. Riide kudumise alal tegutses 1936. a. 11 kesktööstuse ettevõtet, neist 6 ettevõtet on asutatud kahel viimasel (1935.—1936.) aastal ja ainult kaks ettevõtet on asutatud enne 1930. aastat (inkl.). Puuvilla ketruse ja kudumise tööstuse alal tegutses 1936. a. ainult 4 suurtööstuse ettevõtet. Niiditööstuse alal tegutses üks suurtööstuse ettevõte, kes valmistab niiti, ja 3 kesktööstuse ettevõtet, kes ise niiti ei valmistanud, vaid niiti ainult ümber poolisid. Lina ja taku ketruse ja kudumise alal tegutses 5 suurtööstuse ettevõtet ja üks kesktööstuse ettevõte. Kõie- ja nõõritööstuse alal oli 1936. aastal 2

suurtööstuse ettevõtet ja 6 kesktööstuse ettevõtet. Alates 1932. aastast on välismaiste köie- ja nõõrikaupade sissevedu olnud minimaalne ja siseturu varustamise alal on tegutsenud peamiselt meie oma nõõri- ja köietööstus. Võrgutööstuse alal tegutseb üks suur- ja üks kesktööstuse ettevõte. Vilditööstuse alal ei tegutse ühtki suurtööstuse ettevõtet, aga selle eest 6 kesktööstuse ettevõtet.

Tekstiiltööstuse oludest täieliku pildi saamiseks on vajaline tutvuda tekstiiltööstuse ettevõtete levikuga. Tekstiil-suur- ja -kesktööstuse ettevõtete levikust administratiivühikute järgi annab ülevaate järgnev tabel, kuna lk. 41 toodud kartogramm näitab sõõridega lokaliseeritult meie tekstiiltööstuse ettevõtete asukohti.

Tekstiiltööstuse ettevõtete arv administratiivühikute järgi 1936. aastal.

Administratiivühik	Suurtööstus	Kesk- ja väike- tööstus	Kokku	Administratiivühik	Suurtööstus	Kesk- ja väike- tööstus	Kokku
1. Virumaa				4. Läänemaa			
Kokku	5	32	37	Kokku	1	28	29
Narva linn . . .	5	8	13	Haapsalu l. . .	—	4	4
Rakvere linn . .	—	7	7	Kärdla alev . .	1	—	1
Narva-Jõesuu . .	—	—	—	Vallad	—	24	24
Jõhvi alev . . .	—	1	1	5. Saaremaa			
Kunda alev . . .	—	—	—	Kokku	1	7	8
Vallad	—	16	16	Kuressaare l. .	1	2	3
				Vallad	—	5	5
2. Järvamaa				6. Pärnumaa			
Kokku	—	13	13	Kokku	10	35	45
Paide linn . . .	—	3	3	Pärnu linn . . .	6	12	18
Tapa linn	—	2	2	Kil.-Nõmme al.	—	4	4
Türi linn	—	2	2	Mõisaküla al. .	1	—	1
Vallad	—	6	6	Sindi alev . . .	3	—	3
				Vallad	—	19	19
3. Harjumaa				7. Viljandimaa			
Kokku	39	57	96	Kokku	2	24	26
Tallinna l. . . .	38	35	72	Viljandi l. . . .	2	3	5
Nõmme linn . . .	1	3	4	Põltsamaa l. . .	—	3	3
Paldiski linn . .	—	—	—	S.-Jaani al. . . .	—	1	1
Keila alev	—	1	1	Mustla alev . . .	—	—	—
Vallad	—	18	18	Vallad	—	17	17

Administratiivühik	Suurtööstus	Kesk- ja väiketööstus	Kokku	Administratiivühik	Suurtööstus	Kesk- ja väiketööstus	Kokku
8. Tartumaa				10. Võrumaa			
Kokku	4	39	43	Kokku	—	36	36
Tartu linn . . .	4	14	18	Võru linn . . .	—	5	5
Otepää linn . . .	—	2	2	Antsla alev . . .	—	3	3
Elva alev . . .	—	4	4	Võõpsu alev . . .	—	1	1
Kallaste alev . . .	—	—	—	Vallad . . .	—	27	27
Jõgeva alev . . .	—	2	2				
Mustvee alev . . .	—	1	1	11. Petserimaa			
Vallad . . .	—	16	16	Kokku	1	12	13
9. Valgamaa				Petseri l. . . .	1	4	5
Kokku	—	14	14	Vallad	—	8	8
Valga linn . . .	—	2	2				
Tõrva linn . . .	—	4	4	Üldse kokku . . .	63	297	360
Vallad	—	8	8				

Tekstiiltööstus on ülekaalukalt koondunud Põhja-Eestisse ja peamiselt kahte tsentrumisse — Tallinna ja Narva. Tallinnas on 38 tekstiil-suurtööstuse ja 35 kesk- ja väiketööstusettevõtet, kokku ca 5.070 töötajaga. Narvas on 5 suurtööstus- ja 8 kesk- ja väiketööstusettevõtet ca 4.950 töötajaga. Kokku Tallinnas ja Narvas asuvad 43 suur- ja 43 kesk- ja väiketööstusettevõtet ca 10.020 töötajaga, mis töötajate üldarvust moodustab 72,5%, seega ligi $\frac{3}{4}$ töötajate arvust, kuna ainult $\frac{1}{4}$ töötab mujal, üle terve riigi. Kuid ettevõtete arvu alusel asub mujal ca $\frac{1}{3}$ suurtööstus- ja ca 86% kesk- ja väiketööstusettevõtetest. Suhteliselt linna elanikkude arvule on tekstiiltööstuse osatähtsus muidugi suurim Narvas, kus 20,3% kogu elanikkonnast töötab tekstiiltööstuses. Teistest linnadest on tekstiiltööstuse asukohana veel nimetamisväärased Pärnu, Tartu ja Viljandi. Tuleb alla kriipsutada seda, et Tartus, rahvastiku arvult Eesti teises linnas, on tekstiiltööstus võrdlemisi väikese osatähtsusega. Alevitest on Sindis, Kärddlas ja Mõisakülas tekstiiltööstuse osatähtsus võrdlemisi suur, eriti kahes esimeses. Maal valdades asuvad peamiselt villa kraasimise, ket-ruse, värvimise ja vanutamise ning toorlina tööstuse ettevõtted. Nimetatud ettevõtete tihedamat levikut võib konstateerida Lõuna-Eestis, Lõuna-Pärnum., Viljandimaal, Põhja-Valgam., Võrumaal ning Tartumaal, eriti selle lõunaosas. Teistes maakondades, geograafilisi tingimusi arvesse võttes, on ettevõtete levik orienteeritud peamiselt lokaalse tarvituse järgi, tendentsiga koonduda rah-varikkamatesse keskustesse, esijoones alevikkudesse.

Tekstiiltööstuse ettevõtete arvu vaatlemine näitab ettevõtlikkuse kujunemist tekstiiltööstuse alal, kuid ettevõtete arv ei anna täielist pilti tekstiiltööstuse tootmise olude kujunemisest. Kuna tekstiiltööstuse toodangu andmeid ei ole võimalik esitada pikema aja kohta, vaatleksime tekstiiltööstuse tootmise olude kujunemist töötajate arvu alusel.

Töötajate üldarv tekstiil-suurtööstuses.

4.	1936	1935	1932	1930	1928	1926
Töötajate arv	12.625	11.233	8.515	10.128	9.757	9.192

1926. a. tegutses tekstiil-suurtööstuses ca 9.200 töötajat. Töötajate arv oli tekstiiltööstuses 1928. a. 9.760, seega oli töötajate arv tõusnud ca 560 töötaja võrra võrreldes 1926. aastaga. Vastava kalkulatsiooni alusel sellest arvust töötas ekspordiks minevate toodete valmistamiseks ca 5.000 töötajat ja ülejäänud 4.760 oli rakendatud siseturule mineva toodangu tootmisele. Järgnevatel aastail vahekorrad kujunesid teissuguseiks. 1930. aastal tootis välisturu tarvis umbes sama töötajate arv kui 1928. aastalgi, kuid siseturule töötajate arv ületas enam kui 100 võrra välisurule töötajate arvu ja oli seega kasvanud võrreldes 1928. aastaga ca 300 võrra. See vahe tuleb kirjutada impordi vähenemise arvele, selle asendamisel omamaa toodetega. Sellane pööre toimus 1929. a. kehtimahakanud tollitariifide kõrgenduse mõjutusel. 1932. a. töötas välisurule jaoks ca 1.900 töötajat ja siseturu varustamise alal ca 6.600 töötajat. Siseturu sektor tekstiiltööstuses oli tõusnud ca 1.500 töötaja võrra võrreldes 1930. aastaga. 1935. aastal töötas välisurule ca 3.000 töötajat ja siseturule ca 8.200 töötajat. Võrreldes 1932. aastaga on siseturule töötajate arv tõusnud 1.600 töötaja võrra, võrreldes 1930. aastaga aga ca 3.100 töötaja võrra. Sellane murrang on toimunud ainult tolli- ja litsentsipoliitika tõttu. Impordi piiramise arvel on tekkinud rida uusi tekstiiltööstuse ettevõtteid, kuid ka vanad ettevõtted on laiendanud siseturu arvel oma tegevust. Oletada võib ka tekstiiltööstuse siseturu mahu suurenemist. Tekstiiltööstuse tegevuse laienemine on toimunud ikkagi peamiselt impordi piiramise arvel.

Tekstiiltööstuse olukorra kujunemisest üksikute tööstusharude järgi annab ülevaate töötajate arvu alusel järgmine tabel.

Töötajate arv tekstiil-suurtööstuses.

5.	1936	1935	1932	1930	1928	1926
I Puuvilla ketruse ja kudumise tööstus	4.703	4.279	3.314	4.923	5.361	5.013
II Niiditööstus	34	41	39	41	48	61
III Kalevitööstus	2.452	2.027	1.376	1.466	1.796	1.626
IV Villa kraasimise ja ketruse tööstus	42	26	26	23	22	21
V Riide kudumise tööstus	1.953	1.668	1.015	811	456	261
VI Silmkoetööstus	583	488	115	83	48	25
VII Lina ja taku ketruse ja kudumise tööstus	1.983	1.879	2.008	2.098	1.372	1.520
VIII Toorlinatööstus	154	95	28	61	203	318
IX Kõie- ja nõõritööstus	113	111	49	91	116	85
X Värvimise ja vanutamise tööstus	570	576	524	514	324	253
XI Võrgutööstus	38	43	21	17	11	9
XII Vilditööstus	—	—	—	—	—	—
Kokku :	12.625	11.233	8.515	10.128	9.757	9.192

Töötajate arvu poolest suurimaks tööstusharuks tekstiiltööstuses on puuvilla ketruse ja kudumise tööstus. Töötajate arv selles tekstiiltööstuses harus tõsis haripunktile 1928. aastal, ulatudes 5.361 töötajale. Samal aastal oli ka puuvillatööstuse eksport kõrgseisus, millest on tingitudki suurim töötajate arv 1928. aastal. Sellest ja järgnevast aastast peale hakkas puuvillatoodete eksport kokku kuivama ja vastavalt ka töötajate arv vähenema. 1930. aastal oli puuvilla ketruse ja kudumise tööstuses 4.923 töötajat, 1932. aastal 3.314 töötajat, missugune arv on ka madalseisuks mainitud tööstusharus. 1935. aastal oli töötajate arv juba tõusnud 4.279-le ning 1936. aastal 4.703-le. Kuid 1935. ja 1936. aasta töötajate arvud puuvilla ketruse ja kudumise tööstuses on siiski madalamad enne kriisi-aastate seisudest. Töötajate arvu poolest teiseks suuremaks rühmaks on kalevitööstus. Selles tööstusharus, nagu juba ettevõtete arvu käsitamisel nägime, on toimunud tegevuse laienemine alates 1932. aastast. 1932. aasta oli veel depressiooni aasta ja on selletõttu ka kõige väiksema töötajate arvuga. 1932. aastal oli kalevitööstuses ainult 1.376 töötajat. Kuid 1935. aastal avaldus juba litsentsi ja tollipoliitika tulemus ilmekalt. Töötajate arv oli tõusnud 2.027-le. Järgneval 1936. aastal on töötajate arv veel hoogsamalt tõusnud — 2.452-le. Enne kriisi-aastatel ei ole töötajate arv kalevitööstuses kunagi nende arvudeni küündinud. 1930. aastal oli töötajaid 1.466, 1928. aastal 1.796, mainitud aasta oli ühtlasi enne kriisi-aastate kõrgeisus. 1926. aastal oli töötajate arv 1.626. Nii 1926. kui 1928. aastal avaldas töötajate arvu peale teatud mõju ka kalevitoodete eksport. Pärast kriisi-aastatel, kus eksport peagu ära langes, tuleb töötajate arvu tõus kirjutada siseturu arvele. Töötajate arvu poolest kolmandaks tekstiiltööstuse haruks on lina, džuudiva ja taku ketruse ning kudumise tööstus. Selles tööstusharus on töötajate arv olnud kõige suurem 1930.—1932. aastal. 1930. aastal oli lina, džuudiva ja taku ketruse ja kudumise tööstuses töötajaid 2.098 ja 1932. aastal 2.008. Need aastad olid džuudivatööstusele elavamateks ekspordiaastateks ja sellest on tingitud ka töötajate arvu erakordne suurus võrreldes eelmiste aastatega. 1928. aastal oli lina, džuudiva ja taku ketruse ja kudumise tööstuses 1.372 töötajat ja kaks aastat varem, 1926. aastal, 1.520 töötajat. 1935. aastal oli töötajate arv 1.879, näidates väikest langust võrreldes 1932. aastaga. 1936. aastal oli töötajaid 1.983, kusjuures esineb töötajate arvu väike suurenemine. Töötajate arvu järgi neljandaks tekstiiltööstuse rühmaks on viimastel aastatel kujunenud riidekudumistööstus. Viimase üheteistkümnenda aasta jooksul on riidekudumistööstuses töötajate arv kasvanud enam kui 7-kordseks. 1926. aastal oli riidekudumistööstuses 261 töötajat, 1936. aastal aga 1.953. Töötajate arv riidekudumistööstuses on kasvanud pidevalt iga aastaga, nagu meie varem konstateerisime, on see kasvamine toimunud tolli- ja litsentsipoliitika mõjutusel. Kuni 1930. aastani oli

riidekudumistööstuses töötajate arv alla 1.000. 1932. aastal oli töötajate arv tõusnud juba üle 1.000-de. Oma arengu tingimustelt riidekudumistööstusele väga sarnaseks tööstusharuks on silmkoetööstus. Töötajate arv silmkoetööstuses on muidugi palju väiksem. 1926. ja 1928. aastal on silmkoetööstuses tööliste arv alla 50-ne. Õieti oleks mõned riidekudumistööstuse rühmas arvestatud tööstused tulnud lugeda silmkoetööstuse rühma, mis oleks silmkoetööstusharu töötajate arvu tõstnud. Et need tööstusettevõtted aga järgnevatel aastatel siirdusid rohkem riide kudumise alale, siis jäeti need ettevõtted andmete pidevuse pärast ka varematal aastatel riidekudumistööstuse rühma. 1932. a. oli silmkoetööstuses töötajate arv tõusnud juba üle 100. 1935. aastal oli see arv juba ligi 500 ja 1936. aastal juba ligi 600, täpsemalt — 583. Suuruselt silmkoetööstusele võrdlemisi lähedaseks rühmaks on värvimise ja vanutamise tööstus. 1926. aastal oli töötajate arv selles tööstusharus 253, 1928. aastal 324. 1930. aastal on töötajate arv selles rühmas tõusnud juba 514-le ja järgnevatel aastatel on töötajate arv näidanud väikest tõusu, ulatudes 1935. aastal kõrgseisus 576-le. Teistes tekstiiltööstuse harudes on töötajate arvud tunduvalt väiksemad, ainult toorlina-, köie- ja nõõritööstuses on töötajate arv küündinud üle 100. Toorlinatööstuses 1926. aastal oli töötajate arv koguni üle 300, mitmesugustel põhjustel langes töötajate arv 1928. aastal 200-le ja lina kriisi aastatel 1930. a. 61-le ja 1932. aastal 28-le. 1935. aastal tõusis töötajate arv linaturu olukorra paranedes 95-le ja 1936. a. 154-le. Köie- ja nõõritööstuses on ainult 1928., 1935. ja 1936. aastatel töötajate arv tõusnud üle 100. Teistel aastatel on töötajate arv olnud alla 100 ja 1932. aastal koguni alla 50-ne. Mainimata niiditööstuses, villa kraasimise ja ketruse tööstuses ja võrgutööstuses ei ole töötajate arv tõusnud üle 50-ne, välja arvatud ainult niiditööstus, kus 1926. aastal töötajate arv oli 61.

Üksikutes tekstiiltööstusharudes ettevõtte keskmise suuruse selgitamiseks vaatleksime töötajate arvu suhet ettevõtete arvule. Puuvillatööstuses tegutses 1936. aastal 4 ettevõtet, milledes oli kokku 4.700 töötajat, seega ettevõtte keskmine suurus oli 1.175 töötajat. Tegelikult on aga puuvillatööstuses 2 enneiseseisvusaega asutatud ettevõtet, milledes töötajate arv on enam kui $\frac{3}{4}$ kogu rühma töötajate arvust, kuna mõlemas kahes Eesti iseseisvuse ajal asutatud ettevõttes on töötajate arv alla 500. Kalevitööstuses oli 1936. aastal 8 ettevõtet, milledes töötas kokku 2.452 töötajat, see annab ettevõtte keskmiseks suuruseks 306 töötajat. Kalevitööstuse alal tegutses ka kolm enneiseseisvusaegset ettevõtet, millede töötajate arv kokku moodustab üle $\frac{3}{4}$ kalevitööstuse üldarvust, kuna teiste Eesti iseseisvuse ajal asutatud 5 ettevõtte töötajate arv kokku moodustab vähem kui $\frac{1}{4}$ töötajate arvust. Riidekudumistööstuses tegutses 1936. a. 19 ettevõtet 1953 töö-

tajaga. Keskmine töötajate arv riidekudumistööstuse harus on 103. Tegelikult ainult 4 ettevõttes selles rühmas tõuseb töötajate arv üle 100, moodustades kokku enam kui $\frac{2}{3}$ kogu töötajate arvust. Enamikus selle ala ettevõtetes on töötajate arv alla 50-ne, suuremal osal 20—30 ümber. Silmkoetööstuse alal töötas 11 ettevõtet kokku 583 töötajaga, seega keskmine töötajate arv 53. Tegelikult on ainult kahes ettevõttes töötajate arv üle 100 ja enamikus ettevõtetes alla 30-ne. Lina ja taku ketruse ja kudumise tööstuse harus oli 1936. aastal 5 ettevõtet, millest tegutses 1.983 töötajat, seega keskmine töötajate arv ca 400. Ühe selles rühmas enne iseseisvust asutatud ettevõtte osatähtsus moodustab aga ca 70% kogu rühmast. Värvimise ja vanutuse tööstuse alal tegutses 6 ettevõtet 570 töötajaga, seega keskmine töötajate arv on 95. Selles tööstusharus ainult kahes ettevõttes töötajate arv tõuseb üle 100, kõikides teistes töötajate arv on alla 100. Mõnedes siin nimetatud tekstiiltööstuse harudes on nii üksikute ettevõtete kui ka rühma keskmise järgi arvestades töötajate arv ühes ettevõttes tunduvalt madalam kui eelmainitud rühmades. Niiditööstuses töötajate arv 1936. aastal oli 34. Villa kraasimise ja ketruse tööstuses 1936. aastal oli 2 suurtööstuse ettevõtet kokku 42 töötajaga, seega keskmiselt 21 töötajat ettevõttes. Villa kraasimise ja ketruse alal tegutsevad peamiselt kesk- ja väikese tööstuse ettevõtted, milledest osa on kombineeritud kokku jahu- või saeveskitega. Meie aga niisugusel juhul oma kokkuvõtteis oleme arvestanud ainult villa kraasimise ja ketruse tööstuse osa. Kõie- ja nõõritööstuses oli 1936. aastal 2 ettevõtet 113 töötajaga, mis teeb keskmiselt 57 töötajat ettevõttes. Tegelikult töötab köietööstuse alal üks enne iseseisvust asutatud köievabrik ja voolikute vabrik. Võrgutööstuse alal tegutses 1936. aastal 38 töötajat. — Üksikute tekstiiltööstuse harude osatähtsuse kujunemisest annab ülevaate järgnev tabel.

Töötajate arvu %-line ositus tekstiil-suurtööstuses.

6.		1936	1935	1932	1930	1928	1926
I	Puuvilla ketruse ja kudumise tööstus	37,3	38,1	38,9	48,6	54,9	54,5
II	Niiditööstus	0,3	0,4	0,5	0,4	0,5	0,7
III	Kalevitööstus	19,4	18,1	16,2	14,3	18,4	17,7
IV	Villa kraasimise ja ketruse tööst.	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2
V	Riidekudumise-tööstus	15,5	14,9	11,9	8,2	4,7	2,8
VI	Silmkoetööstus	4,6	4,3	1,4	0,8	0,5	0,3
VII	Lina ja taku ketruse ja kudumise tööstus	15,7	16,7	23,4	20,7	14,1	16,5
VIII	Toorlina ümbertöötamise tööstus	1,2	0,8	0,3	0,6	2,1	3,5
IX	Kõie- ja nõõritööstus	0,9	1,0	0,6	0,9	1,2	0,9
X	Värvimise ja vanutamise tööstus	4,5	5,1	6,2	5,2	3,3	2,8
XI	Võrgutööstus	0,3	0,4	0,3	0,2	0,1	0,1
XII	Vilditööstus	—	—	—	—	—	—
Kokku:		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Eelolevas tabelis (tab. 6) avaldub selgemalt kui varem esitatud ettevõtete ja töötajate arvudes meie tekstiil-suurtööstuse struktuur ja selle ümberkujunemine viimase 11 aasta jooksul. Tabelis toodud tekstiiltööstuse %-line ositus on tehtud töötajate arvu alusel.

1926. aastal oli suurimaks tekstiiltööstuse haruks puuvilla ketruse ja kudumise tööstus, moodustades kogu tekstiiltööstusest 54,5%. Puuvillatööstuse kõrval ainult kalevitööstus oma 17,7%-lise ja lina, džuudi ja taku ketruse ja kudumise tööstus oma 16,5%-lise osatähtsusega olid teisteks suuremateks tööstusharudeks. Kõik ülejäänud tekstiiltööstuse harud olid võrdlemisi väikese osatähtsusega. Nii toorlinatööstuse osatähtsus oli 3,5%, riidekudumistööstuse oma 2,8% ja värvimis- ja vanutamistööstuse oma 2,8%. Teiste tekstiiltööstuse harude osatähtsus oli alla ühe protsendi. Ligikaudu 1926. aasta sarnane oli tekstiiltööstuse struktuur ka 1928. aastal. Teiste tööstusharude osatähtsus linatööstuse arvel tõusis ainult suhteliselt. 1930. ja 1932. aasta on murrangulisteks aastateks meie tekstiiltööstuses. Nende aastate andmetes avalduvad juba need arengu tendentsid, mis kindlama kuju on võtnud 1935. ja 1936. aasta andmetes. 1930. ja 1932. aasta vahekordade kujunemisel kõnelevad kaasa juba tolli- ja litsentsipoliitika mõjutused, ühtlasi avalduvad nende aastate andmetes muutused tekstiiltoodete ekspordoludes. Puuvilla ketruse ja kudumise tööstuse osatähtsus 1930. ja 1932. a. näitab eksporditingimuste kitsenemise tagajärjel langust. Kui varematel aastatel puuvilla osatähtsus oli üle 50%, siis 1930. aastal on ta 48,6% ja 1932. aastal 38,9%. Sellevastu aga meie tekstiiltööstuse teine suurem eksportharu, lina, džuudi ja taku ketruse ja kudumise tööstus, soodsate eksporditingimuste tõttu näitab osatähtsuse tõusu. Kui 1926. ja 1928. aastal lina, džuudi ja taku ketruse ja kudumise tööstuse osatähtsus vastavalt oli 16,5% ja 14%, siis 1930. ja 1932. aastal osatähtsus oli tõusnud 20,7% ja 23,4%. Kolmas suurem tööstuse haru — kalevitööstus — näitab 1930. ja 1932. a. eksporditingimuste kitsenemise tõttu osatähtsuselt langust. 1930. aastal oli kalevitööstuse osatähtsus 14,3%, kuid 1932. aastal on osatähtsus tõusnud 16,2%-le siseturu arvel. Puuvilla ja lina ketruse ja kudumise ning kalevitööstuse kõrval on esile kerkinud uus tööstusharu — riidekudumistööstus. 1928. aastal oli ta osatähtsus 4,7%, 1930. aastal aga juba 8,2% ja 1932. aastal 11,9%. Teistest tööstusharudest näitab tõusu värvimise ja vanutamise tööstus. 1928. aastal oli selle rühma osatähtsus 3,3%, 1930. a. oli osatähtsus tõusnud 5,2%-le ja 1932. aastal 6,2%-le. Tõusu näitab ka silmkoetööstus. 1932. aastal omab ta 1,4%-lise osatähtsuse. Suur langus on toimunud neil aastail toorlinatööstuses. 1928. aastal oli toorlinatööstuse osatähtsus 2,1%, 1930. aastal on ta langenud 0,6%-le ja 1932. aastal 0,3%-le. 1935. aastal on jätkunud tekstiiltoodangu 1932. aasta arengutendents. Puuvilla ketruse ja kudumise tööstuse osatähtsus on veelgi langenud,

moodustades 38,9% tekstiiltööstusest. Kalevitööstuse osatähtsus on võrreldes 1932. aastaga tõusnud, moodustades 18,1%, samuti on jätkunud riidekudumistööstuse tõus. 1935. aastal omas riidekudumistööstus juba 14,9%-lise osatähtsuse. Tõusnud on ka silmkoetööstuse osatähtsus. Kui 1932. aastal silmkoetööstus moodustas 1,4%, siis 1935. aastal oli ta osatähtsus juba kasvanud 4,3%-le. Lina, džuudi ja taku ketruse ja kudumise tööstus, mille osatähtsus 1930. ja 1932. aastal tublisti suurenes, on 1935. aastal uuesti langenud umbes 1926. aasta tasemele, moodustades 16,7% kogu tekstiiltööstusest. Teiste tekstiiltööstuse harude osatähtsus on jäänud väikeste muudatustega endiseks. 1936. aastal võrreldes 1935. aastaga on tekstiiltööstuse üksikute harude vahetõusude kujunemine jätkunud 1932. ja 1935. aastal alanud suunas. Puuvillatööstuse osatähtsus on veelgi vähenenud, moodustades 37,3% tekstiiltööstusest. Kalevi- ja riidekudumistööstuse osatähtsus on aga tõusnud. Kalevitööstus moodustas 1936. aastal 19,4% ja riidekudumistööstus 15,5% kogu tekstiiltööstusest. Teistes tekstiiltööstuse harudes ei ole suuri märkimisväärsusi muutusi toimunud. Ainult toorlinatööstuse osatähtsus on tõusnud 1,2%-le. Silmkoetööstuse osatähtsus on 4,6%, värvimis- ja vanutamistööstuse osatähtsus on 4,5%, köie- ja nõõritööstuse osatähtsus 0,9%. Niidi, villa kraasimise ja ketruse ning võrgutööstus on ühtlase 0,3% osatähtsusega.

Eespool esitatud töötajate arvu andmed käisid suurtööstuse kohta. Kesk- ja väiketööstuse üle on võimalik anda läbilõiget ainult ühe aasta kohta. Järgnev tabel näitab töötajate arvu tekstiil-suur-, kesk- ja väiketööstuses 1936. aastal.

Töötajate arv tekstiil-suur-, kesk- ja väiketööstuses 1936. aastal.

7.	Suurtööstus	Kesk- ja väiketööstus	Kokku
I Puuvilla ketruse ja kudumise tööstus	4.703	—	4.703
II Niiditööstus	34	14	48
III Kalevitööstus	2.452	—	2.452
IV Villa kraasimise ja ketruse tööstus	42	453	495
V Riidekudumise tööstus	1.953	87	2.040
VI Silmkoetööstus	583	220	803
VII Lina ja taku ketrus-kudumistööstus	1.983	13	1.996
VIII Toorlina ümbertöötamise tööstus	154	59	213
IX Köie- ja nõõritööstus	113	41	154
X Värvimise ja vanutamise tööstus	570	258	828
XI Võrgutööstus	38	8	46
XII Vilditööstus	—	41	41
Kokku:	12.625	1.194	13.819

1936. aastal oli tekstiil-suurtööstuses 12.625 töötajat, samal ajal oli kesk- ja väiketööstuses 1.194 töötajat, ja üldse kokku tekstiil-suur- ja kesk-

tööstuses 13.819 töötajat. Kesk- ja väiketööstuses töötajate arv moodustab töötajate üldarvust 8,6%. Üksikute tööstusharude järgi on kesk- ja väiketööstuses suurimaks tööstusharuks villakraasimise ja ketruse tööstus missuguses rühmas on 453 töötajat. Villa kraasimise ja ketruse tööstus oma iseloomult on kodukäsitööstusele materjali töötlev tööstusharu. Oma klientuuri tõttu asub villa kraasimise ja ketruse tööstus maal, ja arvesse võttes transportprintsipi, ei saa villa kraasimise ja ketruse tööstuse ettevõtte väga suureks kasvada, kuna lokaalne tarbus, millest esijoones villa kraasimise ja ketruse tööstus oleneb, on võrdlemisi piiratud. Neil asjaoludel esinebki villa kraasimise ja ketruse tööstuse alal ainult 2 suurtööstuse ettevõtet, kuna teised on kesk- ja väiketööstuse ettevõtted. Üldse villa kraasimise ja ketruse tööstuse harus on ca 500 töötajat. Teine suurem kesk- ja väiketööstuse haru on värvimise ja vanutamise tööstus. Selles rühmas on 258 töötajat. Nagu villa kraasimise ja ketruse tööstus, nii ka värvimise ja vanutuse tööstus töötleb peamiselt kodukäsitöö tooteid. Seda võib ütelda ainult värvimise ja vanutuse kesk- ja väiketööstuse kohta, kuna sama ala suurtööstus on peamiselt teiste tekstiiltööstuse ettevõtete teenistuses. Värvimise ja vanutuse suurtööstuses töötab 570 töötajat, see on 2 korda nii palju kui kesktööstuses. Samal ajal suur-, kesk- ja väiketööstuses kokku töötab 828 töötajat. Kolmandaks suuremaks kesk- ja väiketööstuse rühmaks on silmkoe tööstus. Sellesse rühma kuuluvad riitusesemete-, paelade- ja sukutööstused. Silmkoe kesk- ja väiketööstuse rühmas 1936. aastal oli 220 töötajat. Samal ajal silmkoe suurtööstuses oli 583 töötajat või mõlemas rühmas kokku ca 800 töötajat. Riidekudumistööstuse kesk- ja väiketööstuses on 11 ettevõtet 87 töötajaga. Võrreldes suurtööstusega on silmkoetööstuse kesk- ja väiketööstus võrdlemisi väikese osatähtsusega. Riidekudumistööstuse suurtööstuses oli 1936. aastal 1.953 töötajat. Suur-, kesk- ja väiketööstuses kokku oli 2.040 töötajat. Lina ja taku ketruse ja kudumise tööstuses on üldse 1.996 töötajat, sellest 13 kuuluvad ainult kesk- ja väiketööstusesse. Toorlinatööstuses on 36 kesk- ja väiketööstuse ettevõtet 59 töötajaga. Samal ajal suurtööstuses on 4 ettevõtet 154 töötajaga. Suur-, kesk- ja väiketööstuses kokku on 213 töötajat. Kõie- ja nõõritööstuse alal töötas 6 ettevõtet 41 töötajaga. Suurtööstuses oli samal ajal 2 ettevõtet 113 töötajaga, ning töötajate arv suur-, kesk- ja väiketööstuses kokku oli 154. Võrgutööstuses töötas 1936. aastal üldse 46 töötajat. Sellest arvust ainult 8 olid kesk- ja väiketööstuses tegevad, kuna 38 kuulusid suurtööstusse. Ligikaudu samad vahekorrad valitsesid ka niiditööstuses. Niiditööstuse alal oli üldse 48 töötajat, neist kuulusid kesk- tööstusse 14. Kesktööstuses töötas 3 niidipoolijat-ettevõtet, kuna niidi valmistuse alal tegutses suurtööstuses 34 töötajat. Ainuke tööstusharu, mis puh-

tal kujul ainult kesk- ja väiketööstuses esineb, on vilditööstus. Vilditööstuse alal tegutses 6 kesk- ja väiketööstuse ettevõtet, millede töötas kokku 41 töötajat.

Värtnate ja telgede arv ning toodang tekstiiltööstuses 1936. aastal.

Enamikule tekstiiltööstuse harudest on tähtsaimateks tehnilist sisseseadet iseloomustavateks töömasinateks ketrusmasinad ja kudumisteljed. Ketrusmasinate toodangut hinnatakse värtnate alusel. Järgnevalt esitame andmed tekstiil-suurtööstuse harudes 1936. aastal töötanud ketrusmasinate, ketrusvärtnate ja mehaaniliste kudumistelgede kohta. 1936. aastal seisnud ketrusmasinate ja kudumistelgede arvu esitatavad andmed ei sisalda. Kudumistelgedena on arvesse võetud ainult mehaanilised lamedad kudumisteljed, kuna silmkoeteljed ja -masinad käesolevas kokkuvõttes ei ole kaasa arvestatud.

Ketrusmasinate, värtnate ja kudumistelgede arv tekstiilsuurtööstuses 1936. a.

8.	Ketrusmasinate arv	Ketrusvärtnate arv	Kudumistelgede arv
I Puuvilla ketrus-kudumistööstus	311	191.759	1.835
II Niiditööstus	—	—	—
III Kalevitööstus	71	23.585	376
IV Villa kraasimise ja ketramise tööstus	2	675	—
V Riidekudumistööstus	8	3.200	458
VI Silmkoetööstus	—	—	7
VII Lina ja taku ketrus-kudumistööstus	82	9.772	435
VIII Toorlinatööstus	—	—	—
IX Kõie- ja nõõritööstus	—	—	—
X Värvimise ja vanutamise tööstus	2	468	—
XI Võrgutööstus	—	—	—
XII Vilditööstus	—	—	—
Kokku:	476	229.459	3.111

Töötamise tehnika järgi kudumistelgi üldiselt liigitades on meil ca 90% telgedest lihtteljed, kuna ca 10% on poolautomaat- (süstikute vahetusega) teljed; automaat-teljed meil puuduvad. Üksikutes tööstusharudes, esijoones riidekudumistööstuses, on poolautomaat-telgede osatähtsus kogu tekstiiltööstuse keskmisest palju kõrgem, kuna puuvillatööstuses aga tunduvalt madalam. Ketrusmasinad ja kudumisteljed igas tööstusharus on erinevad, sellepärast tuleb iga tööstusharu vaadelda iseseisvalt.

Puuvilla ketrus- ja kudumise tööstuses oli 1936. aastal tegevuses 311 ketrusmasinat 191.759 ketrusvärtnaga, samal ajal oli kudumise alal töö 1.835 kudumistelge. Võrdleksime meie puuvillatööstuse värtnate ja

telgede arvu maailma vastavate andmetega. Kogu maailma puuvillatööstuses oli 1935. aastal 153,8 miljonit värtnat ja 3,13 miljonit telge. Seega moodustab meie puuvillatööstuse värtnate arv maailma puuvillatööstuse värtnate arvust 0,12% ja telgede arv 0,06%. Meie naabril, Lätil, oli 1934. aastal puuvillatööstuses 266 ketrusmasinat 87.000 värtnaga ja 1.711 mehaanilist kudumistelge. Lätil on värtnate arv enam kui poole väiksem, kuid kudumistelgede arv peagu sama suur kui meil. Lätil enne iseseisvust puudus sellane tekstiil-suurtööstus nagu oli meil. Läti tekstiiltööstus, eriti puuvillatööstus, on iseseisvusaaja tulemus. 1928. a. paigu pärast tollikõrgenduste kehtimapanekut meie tekstiiltööstuse poolt asutati Läti ja Leetu uued puuvillavabrikud, kuhu viidi üle Eestist osa masinaid. Enne iseseisvust oli Eesti puuvillatööstuses 555 tuhat värtnat ja 5.860 kudumistelge.

Võrreldes enneiseisvusaegsete arvudega on 1936. a. meie puuvillatööstuses tegevate värtnate osatähtsus 35% ja kangastelgede osatähtsus 31% enneiseisvusaegsetest vastavatest arvudest. Osa enneiseisvusaegsetest masinatest, nagu juba tähendasime, viidi üle ja rakendati tegevusse Lätis ja Leedus, osa masinaist on vananemise tõttu käigust kõrvaldatud, nii et praegu seisvate värtnate ja telgede arv puuvillatööstuses on suhteliselt madalam kui esitatud arvud seda näitavad.

Kalevitööstuses 1936. aastal töötas 71 ketrusmasinat 23.585 värtnaga. Kudumisega olid tegevad 376 telge. Enne iseseisvust oli kalevitööstuses ca 31.000 värtnat ja ca 589 telge. Värtnate arv 1936. aastal moodustab 76% ja telgede arv 65% enneiseisvusaegsetest vastavatest arvudest. Lätis 1934. aastal tegutses kalevi- ja villatööstuses kokku 46.000 värtnat ja 818 kudumistelge, millised arvud tunduvalt ületavad meie vastavad arvud. Villa kraasimise ja ketruse tööstuse suurtööstuses oli ainult kaks ketrusmasinat 675 värtnaga.

Riidekudumistööstuses tegutses 8 ketrusmasinat 3.200 värtnaga ja 458 kudumistelge. Riidekudumistööstuses mõningais ettevõtteis on leidnud rakendust veel vähesel arvul käsikudumisteljed. Riidekudumistööstuses on suhteliselt kõige enam kasutusel ka poolautomaat-telgi. Silmkoetööstuses peatöömashinateks on mitmesugused ring- ja lamesilmkoemasinad ja ainult mõned üksikud lameteljed. 1936. a. oli silmkoetööstuses 7 lametelge. Lina ja taku ketruse ja kudumise tööstuses töötas 1936. aastal 82 ketrusmasinat 9.772 värtnaga ning 435 kudumistelge. Enne iseseisvust oli selles tööstusharus tegevuses ca 14.000 värtnat ja ca 600 telge, seega 1936. aastal töötanud värtnate arv moodustab 71% ja telgede arv 75% enne iseseisvust töötanud värtnate ja telgede arvust. Lätis tegutses 1934. aastal lina ja taku ketruse ja kudumise tööstuses 12.000 värtnat ja 304 mehaa-

nilist telge. Seega väärnate arvult Läti ületab meid, kuid töotavate telgede arv on meil tunduvalt suurem. Muidugi Eesti ja Läti andmete võrdlust segab mitte ühtlane aja moment, kuid ligikaudseks võrdlemiseks on need andmed küllaldased. Värvimise ja vanutuse tööstuse alal tegutseb peale otseste töomasinate veel 2 ketrusmasinat 468 väärnaga. Üldse töötas tekstiil-suurtööstuses 1936. a. 476 ketrusmasinat 229.459 ketrusväärnaga. Mehaanilisi kudumistelgi oli tekstiiltööstuses samal ajal rakendatud 3.111.

Tekstiiltööstuse bruto-toodangu arvestamisel kokkuvõtted valmistatud kaupade väärtuse kohta tehakse üksikute ettevõtete andmete liitmise teel. Seeläbi osaliselt tekib samade väärtuste kahe- ja rohkemkordseid arvestamisi juhtudel, kui ühes ettevõttes valmistatud kaubad veel edasi töödeldakse teisis ettevõtteis, sest iga ettevõtte näitab turule minevaid valmistatud kaupu täie väärtusega. Teisel juhul, kui materjal kuulus kliendile ja ettevõttesse toodi ainult ümbertöötamiseks, jääb valmistatud kauba väärtus täies summas arvestamata, kuna arvestatakse ainult kliendilt saadud töötasu. Tekstiiltööstuse bruto-toodang ei näita seepärast iga tekstiiltööstuse haru rahvamajanduslike väärtuste loomist, vaid iga tekstiiltööstuse haru käitismajanduslikku efekti — valmistatud kaupade väärtust ja klientidelt saadud töötasude kogusummat, sellele vaatamata, kas kaubad toormaterjalist või poolvalmiskaupadest valmistatakse.

Tekstiilsuurtööstuse bruto-toodang 1936. aastal 1.000 kroonides.

9.	Valmistatud kaupade väärtus	Saadud töötasu klientidelt	Kokku
I Puuvillatööstus	19.921	—	19.921
II Niiditööstus	340	—	340
III Kalevitööstus	6.622	13	6.635
IV Villa kraasimise ja ketruse tööstus	—	29	29
V Riidekudumistööstus	5.597	44	5.641
VI Silmkoetööstus	1.390	—	1.390
VII Lina ja taku ketrus-kudumistööstus	4.678	206	4.884
VIII Toorlina tööstus	40	11	51
IX Kõie- ja nõõritööstus	348	3	351
X Värvimise ja vanutamise tööstus	2	1.664	1.666
XI Võrgutööstus	78	—	78
XII Vilditööstus	—	—	—
Kokku:	39.016	1.970	40.986

Tekstiiltööstuse bruto-toodang 1936. aastal oli 40.986 tuh. krooni. Selles summas oli valmistatud kaupade väärtus 39.016 tuh. krooni ja klientide materjali töötlemise eest saadud töötasu 1.970 tuh. krooni. Tekstiiltööstuse bruto-

toodang oli suurim puuvillatööstuses, moodustades 19.921 tuh. krooni. Teisteks suuremateks tekstiiltööstuse harudeks on kalevitööstus, riidekudumistööstus ja lina, džuudi ja taku ketruse ja kudumise tööstus. Kalevitööstuses oli bruto-toodang 6.635 tuh. krooni, riidekudumistööstuses 5.641 tuh. krooni ja lina ja taku ketruse ja kudumistööstuses 4.884 tuh. krooni. Kalevitööstuses on toormaterjaliks vill ja villane lõng. Riidekudumistööstuses on toormaterjaliks kunstiidid ja siid, villane ja puuvillane lõng. Lina ja taku ketruse ja kudumistööstuses toormaterjaliks on lina, takud, džuut ja kanep. Üle milj.-kroonilise bruto-toodanguga on värvimise ja vanutamise tööstus ning silmkoetööstus. Värvimise ja vanutamise tööstuses bruto-toodang klientidelt saadud töötasu näol oli 1.666 tuh. krooni ning silmkoetööstuses 1.390 tuh. krooni. Teistes tööstusharudes on bruto-toodang suhteliselt väike; köie- ja nõõritööstuses 351 tuh. krooni, niiditööstuses 340 tuh. krooni, võrgutööstuses 78 tuh. krooni, toorlinatööstuses 51 tuh. krooni ja villa kraasimise ja ketruse tööstuses 29 tuh. krooni, mille moodustab klientidelt saadud töötasu.

Kokkuvõte.

Meie tekstiiltööstuse olukorda pikema aja vältel, umbes viimase 30 aasta jooksul, analüüvides, võime kokku võttes öelda järgmist:

1. Tekstiiltööstus on meil suurimaks tööstusharuks ja moodustab töötajate arvu alusel kogu tööstusest ca 26—30%, kuna toodangu väärtuse järgi on tekstiiltööstuse osatähtsus kogu tööstuses veelgi suurem.

2. Enne iseseisvust oli meie tekstiiltööstus täiesti sõltuv Vene turust, mis pakkus meie tekstiiltööstusele massikaupade turustamiseks avaraid võimalusi. Turu avarusest tingitult laiendasid meie tekstiiltööstuse ettevõtted oma tegevust ja kasvasid enneolematult võimsateks.

3. Eesti iseseisvusel Vene turu äralangemisega oli meie tekstiiltööstus sunnitud otsima uusi turgusid ja ennast neile kohandama. Uute turustamisvõimaluste otsimine arenes kahel rindel: uute eksportturgude leidmise ja siseturule kohanemise suunas. Kuid suur osa enneiseseisvusaegsest tekstiiltööstusest ei ole Eesti iseseisvuse ajal turgude puudumise tõttu üldse rakendust leidnud.

4. Enne iseseisvust rajatud tekstiiltööstusele lisaks on Eesti iseseisvuse ajal tekkinud rida uusi tekstiiltööstuse harusid ja ettevõtteid. Täiesti iseseisvusajal on arenenud riidekudumis- ja silmkoetööstus.

5. Kui rääkida meie tekstiil-eksporttööstusest, siis tuleks sellena mõista lina ja džuudi ketruse ja kudumise tööstust ning puuvillatööstust, kuna teised tekstiiltööstuse harud on siseturutööstused. Sellejuures kalevitööstus eksportis vähesel määral kuni 1930. aastani ja riide värvimise ja trükkimise tööstus töötles välismaa kangaid alates 1931. a. kuni viimase ajani.

6. Tekstiiltööstuse orienteerumine siseturule, mis algas Eesti iseseisvumisega, on sündinud pidevalt terve iseseisvusaja vältel, kuid eriti alates 1929. a., mil meie tekstiiltööstust hakati kindlustama liigse välisvõistluse vastu ja välis-turgudel tollikitsenduste tõttu hakati tegema meie tekstiiltoodete, esijoones puu-villatoodete, ekspordile tõkestusi.

7. Alates 1929. a., kuid eriti 1931. aastast litsentsipoliitika kehtimahakamisel on tekstiil-valmistoodete sisseveo vähenemise arvel meie siseturu tekstiiltööstuse tegevus laienenud. Võrreldes 1930. a.-ga töötas 1935. a. siseturu varustamise alal tekstiiltööstuses enam kui ca 3.100 töötajat. Vastavalt siseturu tekstiiltööstuse tegevuse laienemisele on suurenenud ka pinge ja võistlus siseturutööstuse vahel.

8. Tolli- ja litsentsipoliitika tulemusena ning tekstiiltoodete ekspordi tagasimineku tõttu on meie tekstiil-suurtööstuse struktuur tunduvalt muutunud. Viimase 10 aasta jooksul töötajate arvu alusel on puuvillatööstuse osatähtsus kogu tekstiiltööstuses langenud 55%-lt 37%-le. Samal ajal on riidekudumistööstuse osatähtsus aga tõusnud 3%-lt 16%-le. Riidekudumistööstuse kõrval on tõusnud silmkoetööstuse osatähtsus ca 4% ja kalevitööstuse osatähtsus ca 2%.

S I S U K O R D :

	Lk.
Tekstiiltööstus Eesti territooriumil enne iseseisvust	3
Tekstiiltööstus iseseisvas Eestis.	
Tekstiiltööstuse olukord Vabariigi algaastail	8
Tekstiiltööstuse olukorra kujunemine tööstuspoliitika taustal	10
Värtnate ja telgede arv ning toodang tekstiiltööstuses 1936. aastal	26
Kokkuvõte	29
Joonised: Tekstiiltööstuse ettevõtete kaart	17

Literatuuri loetelu:

1. A/s. Balti Puuvilla ketramise ja kudumise vabrik. Tallinnas 1900—1925. Narva 1926.
2. Brenneisen R. Lettland. Berlin, 1936.
3. Day C. Economic Development in Modern Europe. New York, 1933.
4. Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur. Tartus, 1926.
5. Eestimaa Vabrikantide Ühisus. Tööstuse eluavaldused I. Tallinn, 1930.
6. Joa H. Tekstiiltööstuse toodang ja müügiolud. Konjunktuur nr. 14 (1), 1936. a.
7. Johannsen E. H. O. u. a. Die Geschichte der Textil-Industrie. Leipzig, 1932.
8. Kreenholmi Puuvillasaaduste Manufaktuur. Kreenholmi puuvillasaaduste osäühisus. 1857—1932. Tallinn, 1932.
9. Matthäi Fr. Die Industrie Russlands, Erster Bd. Leipzig, 1872.
10. Matthäi Fr. Die Wirtschaftlichen Hilfsquellen Russlands. Zweiter Bd. Dresden, 1885.
11. M. T. i. P. Otdel Promyšlennosti. Statistika bumagoprajadil'nago u tkackago Proizvodstv za 1900—1910 goda. S.-Peterburg, 1911.
12. Rannes A. Siseturu osatähtsus tööstustoodangu mahutamisel. Konjunktuur nr. 16 (3), 1936. a.
13. Renning R. Tektstiiltööstuse orienteerimine siseturule, selle põhjusi ja tulemusi. Konjunktuur nr. 6, 1935. a.
14. Sering M. u. a. Russlands Kultur und Volkswirtschaft. Berlin, 1913.
15. Sepp H., Liiv A., Vasar J. Eesti Majandusajalugu I, Akadeemiline Kooperatiiv. Tartu, 1937.
16. Sindi Tekstiilmanufaktuurid. Tallinn, 1930.
17. Sovet S-ezdov Predstavitelej — Promyšlennosti i Torgovli. Statističeskij Ežegodnik na 1913 god. S.-Peterburg, 1913.
18. Trudy Statističeskago Otdelenija Departamenta Tamožennyh Sborov. Obzor Vnešnej torgovli Rossii po Evropejskoj i Aziatskoj granicam za 1907 god. Čast' I—III. S.-Peterburg, 1909.

A

43535

126 907